هجده قطعه پیش‌درآمد برای کمانچه

سل‌کوک

گردآورنده

لطف‌الله مفخم پایان

تنظیم و اجرا

بهنوش کاظمی‌زاده

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور

تهران ۱۴۰۰

فهرست

درباره‌ی کوک کمانچه ۶

نکاتی درباره‌ی کتاب پیشِ رو ۷

پیش‌درآمد شور ابراهیم منصوری 01:38 ..... ۸

پیش‌درآمد شور علی‌اکبر شهنازی 04:52 ..... ۹

پیش‌درآمد ابوعطا رضا محجوبی 03:23 ..... ۱۱

پیش‌درآمد ابوعطا موسی معروفی 02:29 ..... ۱۳

پیش‌درآمد افشاری علی‌اکبر شهنازی 03:36 ..... ۱۴

پیش‌درآمد دشتی حبیب‌الله شهردار 03:44 ..... ۱۶

پیش‌درآمد دشتی موسی معروفی 01:33 ..... ۱۸

پیش‌درآمد بیات ترک ابراهیم منصوری 03:23 ..... ۱۹

پیش‌درآمد بیات ترک ابوالحسن صبا 01:33 ..... ۲۱

پیش‌درآمد سه‌گاه حسین یاحقی 02:57 ..... ۲۳

پیش‌درآمد سه‌گاه علی‌اکبر شهنازی 02:38 ..... ۲۵

پیش‌درآمد چهارگاه حسین یاحقی 03:04 ..... ۲۷

پیش‌درآمد ماهور روح الله خالقی 02:40 ..... ۲۹

پیش‌درآمد ماهور موسی معروفی 02:08 ..... ۳۱

پیش‌درآمد همایون علی‌اکبر شهنازی 04:35 ..... ۳۳

پیش‌درآمد اصفهان رضا محجوبی 03:36 ..... ۳۵

پیش‌درآمد نوا ابراهیم آژنگ 03:50 ..... ۳۷

پیش‌درآمد راست‌پنجگاه ابراهیم آژنگ 04:04 ..... ۳۹

Total Time: 55:46

درباره‌ی کوک کمانچه

یکی از مهم‌ترین بحث‌هایی که سال‌هاست در نوازندگی و آموزش کمانچه مطرح می‌شود موضوع کوک این ساز است. گروهی که بر آموزه‌های قدیم خود اصرار دارند کمانچه را سازی انتقالی می‌دانند و، به هنگام کوک، سیم‌های کمانچه را با همان نت‌های سیم‌های ویلن نام‌گذاری می‌کنند اما گروهی دیگر در تلاش‌اند تا اصلاحاتی صورت دهند و بر اساس کوک واقعی این ساز متدهای آموزشی تألیف کنند. طبق این شیوه، مشکلاتی که در گذشته هنگام گروه‌نوازی پیش می‌آمد نیز برطرف می‌شود.

لازم است به این نکته توجه داشته باشیم که اصولاً کوک ساز، به هنگام تک‌نوازی، سلیقه‌ای است و نوازنده می‌تواند، بر اساس حال‌وهوای دستگاه مورد نظر، سلیقه‌ی شنیداری خود، نوع ساخت کمانچه و غیره، با کوک‌های مختلفی بنوازد و کمانچه را (بر اساس سیم دوم)، «فا» یا «سل» یا «لا» و غیره کوک کند و حتی از واخوان استفاده کند. ولی در بحث گروه‌نوازی این موضوع صورتی متفاوت خواهد داشت و، در بیشتر گروه‌نوازی‌ها، سیم دوم کمانچه، هماهنگ با دیگر سازها، «سل» کوک می‌شود.

ولی چرا در گذشته کمانچه را سازی انتقالی به حساب می‌آوردند و نت آن را یک پرده بالاتر می‌نوشتند؟ در این خصوص، بخشی از توضیحات استاد سعید فرج‌پوری را در مقدمه‌ی کتاب *بیست قطعه برای کمانچه* (۱۳۸۵، موسسه‌ی فرهنگی هنری ماهور) با هم می‌خوانیم:

> کمانچه تا اواخر دوره‌ی قاجار سه سیم داشت که بعدها یک سیم به آن اضافه شد و هنگام هم‌نوازی با دیگر سازها عمدتاً سُل کوک می‌شد. مثلاً برای اجرای ماهورِ دو، تار «دو سل دو» کوک می‌کرد و کمانچه هم به‌همین‌ترتیب کوک می‌شد. درنتیجه، انگشت‌گذاری ما روی سیم دوم، یعنی سُل، به‌ترتیب، انگشت اول «لا» و انگشت دوم «سی» و انگشت سوم «دو» نام داشت و در تمام دستگاه‌ها و آوازها، به تبع کوک پایه، همه باهم کوک می‌کردند. نکته‌ی جالب این است که حالا هم، با توجه به اینکه کمانچه چهار سیم دارد، به همین شکل کوک می‌کنیم ولی آن را «ر لا ر لا» می‌گوییم که در اصل همان «دو سل دو سل» است. این مساله از اواخر دوره‌ی قاجار و بعد از آمدن ویلن به ایران شروع شد. حدود یک قرن پیش کمانچه‌نوازانِ بنام آن زمان ویلن را نیز تعلیم می‌دادند؛ ازجمله حسین‌خان اسماعیل‌زاده، با کمانچه، به جوان‌هایی چون رکن‌الدین مختاری، ابوالحسن صبا، رضا محجوبی، حسین یاحقی و ابراهیم منصوری درس ویلن می‌داد [...] با توجه به متداول‌شدن خط نت و اتودها و کتاب‌های مختلفی که ویلن داشت و بعدها اساتیدی چون ابوالحسن صبا و سایرین دوره‌های ردیف و قطعات مختلفی برای ویلن نوشتند، این ساز مورد استقبال واقع شد و دیگر کسی کمانچه نمی‌زد و اگر هم کسی به این ساز روی می‌آورد بیشتر گوشی می‌زد و یا از اتودها و کتاب‌های ویلن استفاده می‌کرد. درنتیجه، کوک معمول ویلن که «می لا ر سل» است به کوک کمانچه تبدیل شد و هنرجوی کمانچه ابتدا با این کوک شروع به کار می‌کند و انگشت‌گذاری‌اش بر اساس این کوک نام‌گذاری می‌شود. این کوک با توجه به فواصل هارمُنیک و صدادهی آن اصولاً کوک مطلوبی برای موسیقی ایرانی نیست، مخصوصاً برای شروع کار. بنابراین اگر ما امروز «دو سل دو سل» کوک می‌کنیم و به تبعِ ویولن، آن را «ر لا ر لا» می‌گوییم و اسامی انگشت‌گذاری نیز به‌ناچار تغییر می‌کند، باید نت مورد نظر را یک پرده بالاتر نوشت تا نوازنده‌ی کمانچه بتواند در هم‌نوازی با سازهای دیگر به سهولت آن را اجرا نماید [... اما] معتقدم برای رفع این مشکل باید کتاب مقدماتی و مدونی برای آموزش کمانچه تألیف شود و مانند دیگر سازهای ایرانی، هنرجوی کمانچه، از ابتدا با انگشت‌گذاری سل‌کوک شروع به کار کند.

در این راستا، علاوه بر متدهای آموزشی که از آن زمان تاکنون بر اساس کوک سل برای کمانچه نوشته شده‌اند، لازم است قطعات و کتاب‌هایی که از قدیم برای آموزش این ساز استفاده می‌شدند، مجدداً برای کوک سل تنظیم شوند. کتاب پیش رو یکی از همین کتاب‌هاست که برای کمانچه (سل کوک) تنظیم شده است و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

نکاتی درباره‌ی کتاب پیشِ رو

این مجموعه، شامل قطعاتِ کتاب *هجده قطعه پیش‌درآمد* (گردآوری لطف‌الله مفخم پایان) است که برای ساز کمانچه (سل‌کوک) تنظیم شده و برای دیگر سازهای ایرانی نیز قابل اجراست. این قطعات پیش‌درآمدهای ساده‌شده‌ای است برای هنرجویان مبتدی و متوسطه تا بتوانند شناخت بهتری از گونه‌های رایج موسیقی ایرانی و انگشت‌گذاری متداولِ هر مایه پیدا کنند. به‌همین‌سبب، تمام قطعات آن در پوزیسیون اول نت‌نگاری شده است. بدیهی است برای هنرجویان و نوازندگان سطوح بالاتر، امکان اضافه‌کردن انگشت‌گذاری و اجرا در پوزیسیون‌های دیگر نیز وجود دارد. اشکالاتی در نت‌نگاری نسخه‌ی اصلی کتاب بود که تا حد امکان برطرف شده است؛ ازجمله بعضی قطعات، با منابع اصلی انطباق داده شده و تغییراتی کرده است. نیز در جهت شناخت بهتر ردیف و فضای هر گوشه، تا حد امکان نام گوشه‌های اصلی روی نت‌ها اضافه شد. گفتنی است در نسخه‌ی اصلی، بعضی از قطعات راست‌کوک و بعضی چپ‌کوک بودند ولی در کتاب حاضر تمام قطعات به راست‌کوک انتقال پیدا کرده تا با کوک «دو سل دو سل» (از زیر به بم) نواخته شوند. از نظر نگارنده، بهتر است برای جلوگیری از سردرگم‌شدن هنرجویان، ابتدا بحث فواصل موسیقی ایرانی، شامل آشنایی مقدماتی با فواصل و انگشت‌گذاری متداول هرکدام از دستگاه‌ها، و پس از آن، بحث راست‌کوک و چپ‌کوک تدریس شود. امید است که کتاب پیشِ رو بتواند در راستای اصلاح کوک، برای هنرجویان و مدرسان این ساز مفید واقع شود.

در انتها سپاسگزارم از اساتید و دوستان گرامی، استاد سعید فرج‌پوری، بیتا کاظمی‌زاده، محمدباقر زینالی، نفیسه غلامپور و همچنین جناب آقای محمد موسوی، مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی هنری ماهور، که کمال همکاری را در چاپ و انتشار این مجموعه به‌عمل آوردند.

با مِهر
بهنوش کاظمی‌زاده
تابستان ۱۴۰۰